

สรุปผลการวิจัยและขอเสนอแนะ

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมีความมุ่งหมายที่จะศึกษาข้อเท็จจริงและความคิดเห็นเกี่ยวกับ การเรียนการสอนวิชาศีลธรรมโดยทั่วไปที่ดำเนินการอยู่ในปัจจุบันนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการรวบรวมข้อมูลโดยการส่งแบบสอบถามไปยังครูที่สอนวิชาศีลธรรมทุกคนในโรงเรียนรัฐบาลทั้งโรงเรียนชาย โรงเรียนหญิง และโรงเรียนสหศึกษาที่ได้ทำการสุ่มตัวอย่างโดยใช้วิธีสุ่มแบบง่าย (Simple Random Sampling) ทั่วประเทศรวม ๓๐ แห่ง จำนวนครู ๙๕ คน และนักเรียนในชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑, ๒ และ ๓ ในโรงเรียนดังกล่าวจำนวน ๓๔๕ คน

สำหรับแบบสอบถามที่ส่งไปให้ครูและนักเรียนทั้งหมดมีจำนวน ๔๒๐ ชุด เป็นแบบสอบถามของครู ๙๕ ชุด และของนักเรียน ๓๒๕ ชุด แต่ได้รับแบบสอบถามคืนมา ๔๐๐ ชุด คิดเป็นร้อยละ ๙๕.๒๔ โดยเป็นแบบสอบถามของครู ๙๕ ชุด และของนักเรียน ๓๒๕ ชุด หลังจากนั้นผู้วิจัยได้นำข้อมูลมาวิเคราะห์ โดยแยกข้อมูลออกเป็น ๒ ส่วน ๆ หนึ่งเป็นข้อมูลจากแบบสอบถามของครู อีกส่วนหนึ่งเป็นข้อมูลจากแบบสอบถามของนักเรียน

ในการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยได้คิดค่าตอบของครูและนักเรียนเป็นร้อยละแล้วนำเสนอในรูปแบบตาราง นอกจากนี้ยังมีค่าตอบบางข้อที่ผู้วิจัยใช้วิธีการวิเคราะห์แบบหาค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ของค่าเฉลี่ย และใช้วิธีวิเคราะห์แบบประมาณค่า เพื่อหาค่าเฉลี่ยนำหนักของค่าตอบและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ของค่าเฉลี่ย จากนั้นจึงแปลความหมายของค่าสถิติที่ได้จากผลของการวิเคราะห์

สรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูล

จากการวิเคราะห์ข้อมูล ปรากฏผลของการวิเคราะห์ที่สำคัญ ๆ ดังนี้

๑. ข้อมูลที่ได้จากแบบสอบถามของครู
๒. ข้อมูลที่ได้จากแบบสอบถามของนักเรียน

สำหรับข้อมูลที่ได้จากแบบสอบถามของครูนั้น อาจแบ่งแยกกล่าวตามหัวข้อดังนี้

ก. ลักษณะทั่วไปเกี่ยวกับตัวครู

ครูที่เป็นตัวอย่างประชากรสำหรับการวิจัยครั้งนี้ มีจำนวนทั้งสิ้น ๓๕ คน โดยเป็นครูหญิงมากกว่าครูชาย คือ ๔๔ คน และครูชายเพียง ๒๖ คน ครูทั้งหมดมีอายุตั้งแต่ ๒๓ - ๕๕ ปี อายุเฉลี่ยประมาณ ๓๔ ปี ส่วนวุฒิของครูนั้นปรากฏว่า มีครูปริญญาและครูประกาศนียบัตรจำนวนเท่ากันคือ ๓๔ คน และครูอนุปริญญา ๗ คน ครูที่สอนศิลปกรรมมีประสบการณ์ทางการสอนมาแล้วตั้งแต่ครั้งปี ถึง ๓๕ ปี มีระยะเวลาเฉลี่ย ๖ ปี สำหรับการสอนของครูในสัปดาห์หนึ่ง ๆ นั้นปรากฏว่า ครูมีชั่วโมงรวมทั้งหมดทั้งวิชาอื่นและวิชาศิลปกรรมเฉลี่ยสัปดาห์ละ ๑๖ - ๑๗ ชั่วโมง ส่วนชั่วโมงที่ครูสอนเฉพาะวิชาศิลปกรรมนั้น เฉลี่ยสัปดาห์ละ ๕ ถึง ๖ ชั่วโมง และจากการหาความสัมพันธ์ระหว่างชั่วโมงที่ครูสอนเฉพาะวิชาศิลปกรรมกับจำนวนชั่วโมงที่สอนวิชาอื่นและวิชาศิลปกรรมนั้น พบว่า มีครูจำนวนมากถึง ๑๗ คนที่สอนวิชาศิลปกรรมเป็นวิชาย่อยเพียงสัปดาห์ละ ๑ - ๒ ชั่วโมง สำหรับวิชาหลักที่ครูส่วนใหญ่ร้อยละ ๔๐ สอนควบคู่ไปกับการสอนศิลปกรรมคือวิชาสังคมศึกษา งานพิเศษของครูส่วนใหญ่ถึงร้อยละ ๓๐.๖๖ คืองานประจำชั้น ส่วนการใช้เวลาว่างของครูนั้นปรากฏว่ามีครูเกินกว่าร้อยละ ๕๐ ที่ใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ต่อการสอนศิลปกรรม เช่น อ่านหนังสือพิมพ์เกี่ยวกับข่าวทางศาสนา และความประพฤติของเยาวชน และอ่านหนังสือที่เป็นประโยชน์ต่อการสอนศิลปกรรม เป็นต้น

เกี่ยวกับความรู้สึกของครูที่มีต่อการสอนศิลปกรรมนั้น ปรากฏว่า ครูผู้สอนส่วนมากถึงร้อยละ ๔๔ ชอบสอนวิชาศิลปกรรม ในจำนวนนี้มีครูเกินกว่าร้อยละ ๕๐ ที่เห็นคุณค่าของวิชาศิลปกรรมว่า เป็นวิชาที่น่าสนใจ และมีประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตประจำวันของนักเรียน และครูผู้สอนเองก็มีความสนใจในเรื่องของศาสนา วัฒนธรรม และประเพณีไทย ส่วนครูอีกร้อยละ ๑๖ ที่ไม่ชอบสอนศิลปกรรมนั้น ส่วนมากมีปัญหาในด้านความรู้ของครูที่ไม่กว้างขวาง และลึกซึ้งพอที่จะสอนให้ศิษย์

ข. ข้อเท็จจริงและความคิดเห็นเกี่ยวกับการสอนวิชาศีลธรรม

๑. เกี่ยวกับวิธีการสอน

ก่อนที่จะเริ่มสอนวิชาศีลธรรม มีครูส่วนใหญ่เตรียมการสอนไว้เป็นบาง ครั้ง และจัดลำดับเนื้อหาในการสอนให้เหมาะสมกับเหตุการณ์ปัจจุบัน ในการสอนศีลธรรม มีครูจำนวนมากเกินร้อยละ ๕๐ ที่ได้ตั้งวัตถุประสงค์ในการสอนไว้ทุกครั้ง และวัตถุประสงค์ ที่ครูส่วนใหญ่ถึงร้อยละ ๔๐ ตั้งไว้ คือต้องการให้นักเรียนสามารถนำความรู้ที่ได้เรียนไป แล้วไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน นอกจากนี้ครูส่วนใหญ่ร้อยละ ๔๑.๓๓ ยังเน้นให้นักเรียน นำความรู้ที่ได้รับไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันอีกด้วย

ส่วนวิธีการสอนที่ครูจำนวนมากถึงร้อยละ ๗๖.๓๓ นิยมใช้คือ วิธีการสอนแบบ บรรยายหรืออธิบาย ซึ่งเป็นวิธีการสอนแผนเก่า ในการสอนศีลธรรมครูมักจะสอนให้สัมพันธ์กับทิวทิวภาษาไทยและสังคมศึกษา ขณะสอนครูยังเปิดโอกาสให้นักเรียนได้แสดง ความคิดเห็นและซักถาม เกือบทุกครั้ง และเปิดโอกาสให้นักเรียนฝึกหัดแก้ปัญหา เหตุการณ์ ในชีวิตประจำวันเป็นบางครั้ง นอกจากนี้ครูผู้สอนก็ได้สนับสนุนให้นักเรียนติดตาม เหตุการณ์ความเคลื่อนไหวต่าง ๆ ทางศาสนาและศีลธรรมจรรยา จากหนังสือพิมพ์ วิทยุและ โทรทัศน์เกือบทุกครั้ง และครูได้ให้นักเรียนไปค้นคว้าหาความรู้เพิ่มเติมจากห้องสมุดหรือ ห้องสังคมศึกษาเป็นบางครั้ง ทั้งนี้เพื่อเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต

เกี่ยวกับระยะเวลาที่สอนนั้น ครูส่วนใหญ่ร้อยละ ๕๗.๓๓ ให้ความเห็นว่า มีเวลา สอนน้อยเกินไป และต้องการให้เพิ่มชั่วโมงเป็นสัปดาห์ละ ๑ ชั่วโมง ส่วนเวลาที่เหมาะสม ต่อการสอนศีลธรรมนั้น มีครูส่วนมากเกินร้อยละ ๕๐ ที่เห็นว่าวิชาศีลธรรมเป็นวิชาที่สามารถ สอนได้ตลอดเวลาทั้งเช้าและบ่าย

เมื่อครูสอนจบบทเรียนแล้ว ครูส่วนใหญ่มีจำนวนเท่ากัน คือร้อยละ ๓๓.๓๓ รู้สึก มั่นใจว่านักเรียนจะได้รับความรู้และเข้าใจบทเรียนที่สอนไปเป็นอย่างดี และคิดที่จะปรับปรุง การสอนให้ดียิ่งขึ้น

สำหรับปัญหาที่ครูส่วนใหญ่มีจำนวนถึงร้อยละ ๔๖.๖๖ ประสบในการสอนคือธรรม เป็นปัญหาในค่านความรู้ที่ครูยังมีไม่กว้างขวาง และสิ่งซึ่งพอที่จะสอนให้ได้ เมื่อครูประสบ ปัญหาทางการสอนวิชานี้ ครูส่วนใหญ่เกินร้อยละ ๕๐ จะแก้ปัญหาด้วยตนเองโดยคนควาจาก หนังสือต่าง ๆ ในห้องสมุด และมีครูร้อยละ ๔๔ จะขอความช่วยเหลือจากเพื่อนครูด้วยกันซึ่งส่วนมากเป็นครูที่สอนอยู่ในหมวดวิชาสังคมศึกษา และภาษาไทย

๒. กิจกรรมการสอนและกิจกรรมเสริมหลักสูตร

ในการสอนคือธรรม ครูสอนจำนวนสูงสุดถึงร้อยละ ๔๔.๖๖ จัดกิจกรรม ประกอบการสอน และกิจกรรมที่ครูส่วนมากเกินร้อยละ ๔๐ จัดขึ้นประกอบการสอนคือ การแบ่งกลุ่มอภิปราย การอ่านหนังสือประกอบ และการพานักเรียนไปฟังเทศน์ที่วัดหรือ ไปร่วมพิธีทางศาสนาในวันสำคัญทางพุทธศาสนาที่วัด เมื่อครูจัดกิจกรรมแล้ว ครูส่วนใหญ่ สังเกตเห็นว่า นักเรียนได้ให้ความสนใจต่อกิจกรรมอยู่ในระดับปานกลาง สำหรับปัญหา ที่ครูส่วนมากถึงร้อยละ ๖๔.๓๓ ประสบ เป็นปัญหาในค่านเวลาที่ครูไม่มีเวลาเพียงพอที่จะ จัดกิจกรรมประกอบการสอน

กิจกรรมเสริมหลักสูตร

จากการสำรวจการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรทางค่านที่ส่งเสริมศีลธรรมจรยานั้น ปรากฏว่า โรงเรียนต่าง ๆ ได้เริ่มจัดกิจกรรมทางค่านนั้นขึ้นบ้างแล้ว แต่ยังเป็นเพียงส่วน น้อย และกิจกรรมที่จัดขึ้นนั้นมักจะจัดกันในลักษณะของชุมนุมจริยศึกษา ส่วนลักษณะของกิ- กรรมที่นิยมจัดขึ้นเป็นส่วนมากเกินร้อยละ ๕๐ นั้นได้แก่ การจัดพิธีทางศาสนาในวันไหว้ครู การพาสมาชิกไปร่วมพิธีการทางศาสนาในบางโอกาส และการจัดพิธีการในวันสำคัญทาง พุทธศาสนาที่โรงเรียน

สำหรับปัญหาที่ครูส่วนมากเกินร้อยละ ๕๐ ประสบในการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร นั้น เป็นปัญหาเกี่ยวกับเวลาที่ครูไม่มีพอที่จะมาช่วยจัดดำเนินงานด้วยตนเอง

๓. อุปกรณ์การสอน และหนังสืออุเทศ

ในการสอนศีลธรรม ครูผู้สอนจำนวนมากที่สุดถึงร้อยละ ๕๓.๓๓ ใช้อุปกรณ์การสอนเป็นบางครั้ง และครูผู้สอนโดยอมรับแล้วว่า การใช้อุปกรณ์การสอนจะช่วยให้นักเรียน มีความกระตือรือร้นและสนใจในบทเรียนมากขึ้น ดังนั้น ครูสอนศีลธรรมจึงให้ความเห็นว่า มีความจำเป็นที่จะต้องใช้อุปกรณ์การสอนบ้างเป็นบางครั้ง

ก่อนที่ครูจะใช้อุปกรณ์การสอน ครูส่วนใหญ่ร้อยละ ๔๔ ได้ทำการสำรวจอุปกรณ์การสอนทุกครั้ง และอุปกรณ์ที่ครูใช้มากที่สุดถึงร้อยละ ๔๖.๖๖ คือรูปภาพ ส่วนอุปสรรคและปัญหาเกี่ยวกับอุปกรณ์การสอนนั้น ปรากฏว่า มีครูส่วนใหญ่ถึงร้อยละ ๔๔ ประสบปัญหาเกี่ยวกับความไม่เพียงพอของอุปกรณ์การสอนในโรงเรียน

หนังสืออุเทศหรือหนังสืออ่านประกอบวิชาศีลธรรม

ครูผู้สอนศีลธรรมให้ความเห็นว่า ปัจจุบันจำนวนหนังสืออ่านประกอบวิชาศีลธรรมมีอยู่จำนวนปานกลาง และทางโรงเรียนได้จัดหาเอกสารและหนังสืออ่านประกอบการสอนให้แก่ครูอยู่ในระดับปานกลาง ในการสอนศีลธรรมครูผู้สอนส่วนใหญ่ถึงร้อยละ ๘๐ ใช้หนังสืออ่านประกอบหลายเล่ม และได้สนับสนุนให้นักเรียนใช้หนังสืออ่านประกอบเป็นบางครั้งด้วย ประเภทของหนังสืออ่านประกอบที่ครูส่วนใหญ่เกินร้อยละ ๕๐ ชอบอ่านคือหนังสือเกี่ยวกับพุทธศาสนาและหลักธรรมะที่สอนใจ และบทความต่าง ๆ จากนิตยสาร วารสารและหนังสือพิมพ์ การใช้หนังสืออ่านประกอบการสอนศีลธรรมนี้ มีครูจำนวนมากถึงร้อยละ ๔๖.๖๖ ประสบปัญหาและอุปสรรคทางด้านที่ไม่มีเวลาเพียงพอที่จะทำการศึกษาค้นคว้าหนังสืออ่านประกอบ และนับว่าเป็นอุปสรรคที่สำคัญต่อการที่จะสอนศีลธรรมให้ได้ดี เพราะถ้าครูยังมีความรู้ไม่กว้างขวางและลึกซึ้งอยู่แล้ว และครูก็ไม่มีเวลาจะศึกษาค้นคว้าเนื้อหาเพิ่มเติม ฉะนั้นครูก็ไม่สามารถจะสอนศีลธรรมให้มีประสิทธิภาพดีขึ้นด้วย

๔. การวัดผลการสอน

ในเรื่องเกี่ยวกับการกำหนดเวลาของการวัดผลนั้น ปรากฏว่าครูส่วนใหญ่ ร้อยละ ๔๑.๓๓ กำหนดให้มีการวัดผลเดือนละครั้งเป็นอย่างน้อย และความมุ่งหมายในการวัดผลการสอนคือธรรมที่ครูจำนวนมากถึงร้อยละ ๔๕.๑๓ ตั้งไว้ก็เพื่อต้องการทราบว่าผลการสอนได้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่ครูตั้งไว้หรือไม่เพียงใด ส่วนวิธีการวัดผลนั้นครูผู้สอนจำนวนมากถึงร้อยละ ๘๘ ใช้วิธีการทดสอบข้อเขียน ซึ่งเป็นทั้งแบบปรนัยและอัตนัยปนกัน และครูส่วนมากถึงร้อยละ ๙๖ ให้ความเห็นว่าข้อทดสอบที่ใช้ในการวัดผลนั้น ควรเป็นข้อทดสอบที่ครูผู้สอนออกเอง

เมื่อทำการวัดผลการสอนแล้ว ครูส่วนใหญ่ร้อยละ ๙๐.๖๖ ถือเอาคะแนนการสอบข้อเขียน และคะแนนความประพฤติเป็นสำคัญ ส่วนการคิดคะแนนนั้น ครูจำนวนมากถึงร้อยละ ๘๓.๙๙ คิดรวมอยู่กับวิชาหน้าที่พลเมืองและคิดรวมอยู่ในหมวดวิชาสังคมศึกษา

หลังจากที่ทำการวัดผลการสอนคือธรรมแล้ว มีครูผู้สอนเกินร้อยละ ๕๐ ที่ต้องการปรับปรุงแก้ไขทัศนคติของนักเรียนที่มีต่อวิชาศีลธรรมให้ดีขึ้น สำหรับปัญหาและอุปสรรคในการวัดผลการสอนคือธรรมนั้นปรากฏว่ามีครูจำนวนมากประสบอุปสรรคเกี่ยวกับเวลาสอนที่น้อยเกินไปจึงไม่มีเวลาที่จะทำการวัดผลและปัญหาเกี่ยวกับความรู้ในเรื่องวิธีการวัดผลการสอนคือธรรม

ค. ข้อเท็จจริงและความคิดเห็นเกี่ยวกับหลักสูตรประมวลการสอนและหนังสือแบบเรียน

ในด้านที่เกี่ยวกับเนื้อหาในหลักสูตรวิชาศีลธรรมชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นนั้น ปรากฏว่ามีครูส่วนมากให้ความเห็นว่าเนื้อหาในหลักสูตรครอบคลุมความมุ่งหมายที่ตั้งไว้ดีแล้ว และเห็นว่าเนื้อเรื่องที่กำหนดไว้ในหลักสูตรน่าสนใจและมีประโยชน์ทุกภาค

สำหรับการดำเนินการวางโครงการสอนและกิจกรรมเกี่ยวกับการสอนนั้น
ปรากฏว่าครูผู้สอนส่วนใหญ่ร้อยละ ๔๐ เป็นผู้ดำเนินการวางโครงการสอนเอง และเท่าที่
ครูได้ดำเนินการสอนตามหลักสูตรมาแล้ว ครูส่วนมากคือร้อยละ ๘๖.๖๖ สอนทันหลักสูตร
มีครูส่วนน้อยเพียงร้อยละ ๑๓.๓๓ ที่สอนไม่ทันหลักสูตรโดยให้เหตุผลว่า เวลาที่กำหนดให้
สอนมีน้อยกว่าเนื้อหาที่กำหนดไว้ให้ สำหรับครูที่สอนไม่ทันหลักสูตรนั้น มักจะหาวิธีการแก
ไขโดยอธิบายเนื้อเรื่องย่อ ๆ ให้นักเรียนฟัง

ส่วนปัญหาของการวางหลักสูตรวิชาศีลธรรมที่ซ้กันอยู่ในขณะนี้ ครูส่วนใหญ่ร้อย
ละ ๔๐ ให้ความเห็นว่า เป็นปัญหาในด้านความไม่สอดคล้องกันระหว่างหลักสูตรและเวลาเรียน
ทั้งนี้เนื่องมาจากเนื้อหาที่กำหนดไว้ในหลักสูตรมีขอบเขตกว้างขวาง แต่ครูมีเวลาสอนน้อย
เกินไป คือเดือนละ ๒ ครั้งเท่านั้น ครูจึงต้องรีบสอนให้ทันหลักสูตร

ในเรื่องของประมวลการสอนที่ครูใช้อยู่นั้น ปรากฏว่ามีครูจำนวนสูงสุดถึงร้อยละ
๘๐.๖๖ ใช้ประมวลการสอนของกระทรวงศึกษาธิการ และครูส่วนใหญ่คือร้อยละ ๘๔.๖๖
ก็ไม่เคยมีส่วนร่วมในการทำประมวลการสอนของโรงเรียนเลย อย่างไรก็ตาม ยังมีครู
เป็นจำนวนมากถึงร้อยละ ๔๔ ที่ต้องการมีส่วนร่วมในการทำประมวลการสอนวิชาศีลธรรม
ของโรงเรียน ทั้งนี้เพราะเห็นว่าช่วยส่งเสริมให้เกิดผลดีในการสอนยิ่งขึ้น ส่วนครูจำนวน
น้อยเพียงร้อยละ ๑๒ ไม่ต้องการมีส่วนร่วมในการทำประมวลการสอน โดยให้เหตุผลว่า
ไม่มีปัญหาอะไรจะเสนอ

เกี่ยวกับหนังสือแบบเรียนวิชาศีลธรรมในชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น ปรากฏว่าในปัจจุบัน
ครูผู้สอนจำนวนสูงสุดถึงร้อยละ ๘๒ ใช้หนังสือแบบเรียนวิชาศีลธรรมของกรมวิชาการ กระทรวง
ศึกษาธิการ และครูส่วนใหญ่ถึงร้อยละ ๖๐ ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับหนังสือแบบเรียน
วิชาศีลธรรมว่า ยังไม่มีภาพประกอบเลยหรือมีน้อยมาก สำหรับเนื้อหาที่กำหนดไว้ในหนังสือ
แบบเรียนนั้น ครูผู้สอนส่วนใหญ่เกินร้อยละ ๕๐ ให้ความเห็นว่าหนังสือแบบเรียนวิชาศีลธรรม
มีเนื้อหาเหมาะสมที่จะเป็นพื้นฐานในการนำไปใช้ให้เป็นประโยชน์ในการดำเนินชีวิตประจำวัน

ง. ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการปรับปรุงการสอนศิลปะ

จากการศึกษาถึงระดับความรู้ของครูสอนวิชาศิลปะ ปรากฏว่าโดยเฉลี่ยแล้วครูผู้สอนมีความรู้อยู่ในระดับปานกลาง และมีครูจำนวนมากถึงร้อยละ ๘๒ ที่ต้องการเพิ่มพูนความรู้ทางการสอนวิชาศิลปะ โดยให้มีการจัดการอบรมครูวิจัยศึกษาและการนิเทศ การศึกษาปีละครั้ง ในการอบรมครูและการนิเทศการศึกษา ครูส่วนใหญ่ร้อยละ ๓๖ ต้องการความช่วยเหลือในด้านการใช้คำแนะนำเกี่ยวกับวิธีสอนและกิจกรรมการสอน

เมื่อครูมีโอกาสที่จะปรับปรุงสิ่งต่าง ๆ เกี่ยวกับการสอนศิลปะ โดยเฉลี่ยแล้วครูต้องการให้ปรับปรุงวิธีการสอนเป็นอันดับแรก รองลงมาคือ อุปกรณ์การสอน หลักสูตรและประมวลการสอน หนังสืออุเทศ หนังสือแบบเรียน และการวัดผลการสอนเป็นอันดับสุดท้าย นอกจากนั้นครูส่วนมากคือร้อยละ ๕๔.๖๖ ได้ให้ความเห็นว่า การจัดและปกครองชั้นที่ติ จะช่วยให้การสอนศิลปะได้ผลดียิ่งขึ้น โดยเฉพาะทางด้านการปฏิบัติ เพราะจะช่วยฝึกฝนให้นักเรียนเป็นผู้รู้จักกาลเทศะดีขึ้น

สำหรับการสนับสนุนการสอนศิลปะของผู้บริหารโรงเรียนนั้น ปรากฏว่ามีครูจำนวนมากร้อยละ ๗๖ รู้สึกว่าผู้บริหารโรงเรียนให้การสนับสนุนการสอนวิชาศิลปะเท่า ๆ กับการสอนวิชาอื่น และครูส่วนมากถึงร้อยละ ๖๐ ก็ได้รับการสนับสนุนการเพิ่มพูนความรู้ของครูด้วยการไปรับการอบรมหรือสัมมนาเพิ่มเติม

ข้อมูลที่ได้จากแบบสอบถามของนักเรียน อาจแยกกล่าวตามหัวข้อต่อไปนี้

ก. ลักษณะทั่วไปเกี่ยวกับนักเรียน

นักเรียนที่เป็นตัวอย่างประชากรสำหรับการวิจัยครั้งนี้ มีจำนวนทั้งสิ้น ๓๒๕ คน เป็นนักเรียนชาย ๑๖๓ คน และนักเรียนหญิง ๑๖๒ คน นักเรียนมีอายุตั้งแต่ ๑๒ ถึง ๑๘ ปี อายุเฉลี่ยประมาณ ๑๔ - ๑๕ ปี

จากการสำรวจความรู้สึกของนักเรียนเกี่ยวกับการเรียนวิชาศีลธรรม ปรากฏว่านักเรียนส่วนมากถึงร้อยละ ๘๑.๘๕ ชอบเรียนศีลธรรมโดยให้ความเห็นว่า เป็นวิชาที่เกี่ยวกับศาสนา วัฒนธรรม และประเพณีของไทย สำหรับนักเรียนที่ไม่ชอบเรียนซึ่งมีเพียงร้อยละ ๑๘.๑๕ นั้น ส่วนใหญ่ให้เหตุผลว่า สอบได้คะแนนวิชานี้ไม่ดี

ข. ความคิดเห็นของนักเรียนเกี่ยวกับการเรียนการสอนวิชาศีลธรรม อาจแยกกล่าวตามหัวข้อต่าง ๆ ดังนี้

๑. เกี่ยวกับวิธีการสอนของครู

จากการสำรวจความคิดเห็นของนักเรียนที่มีต่อวิชาศีลธรรม ปรากฏว่านักเรียนส่วนมากถึงร้อยละ ๗๑.๔ ให้ความเห็นว่า วิชาศีลธรรมมีประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตประจำวันของนักเรียน นอกจากนี้นักเรียนจำนวนมากถึงร้อยละ ๔๔.๖๐ ได้ให้ความคิดเห็นเกี่ยวกับครูที่สอนศีลธรรมว่ามีวิธีการสอนดี

ในการเรียนศีลธรรม นักเรียนส่วนใหญ่เกินร้อยละ ๕๐ ต้องการครูสอนวิชาศีลธรรมที่มีวิธีการสอนดี และมีนักเรียนจำนวนมากคือ ร้อยละ ๓๗.๕๕ ต้องการให้ครูใช้วิธีการสอนแบบ ยกอุทาหรณ์ เปรียบเทียบ เพื่อให้เรื่องราวที่สอนเห็นจริงจูงใจยิ่งขึ้น สำหรับระยะเวลาที่เรียนศีลธรรมอยู่ในขณะนี้ นักเรียนจำนวนมากร้อยละ ๖๕.๒ เห็นว่าเหมาะสมแล้ว และเวลาที่เหมาะสมต่อการเรียนวิชาศีลธรรมมากที่สุดนั้น นักเรียนส่วนมากร้อยละ ๖๔.๔๘ เห็นว่าควรจะเป็นเวลาเช้า

ในขณะที่เรียนวิชาศีลธรรมและหลังจากการเรียนศีลธรรมจบแต่ละชั่วโมงแล้ว ปรากฏว่า นักเรียนส่วนใหญ่มีความรู้สึกมั่นใจว่าตนสามารถจะนำความรู้ที่ได้รับไปปฏิบัติได้จริงๆในชีวิตประจำวัน สำหรับปัญหาและอุปสรรคในการเรียนวิชาศีลธรรมนั้น ปรากฏว่า นักเรียนส่วนมากร้อยละ ๒๕.๕๕ ประสบปัญหาเกี่ยวกับเวลาเรียนที่มีน้อยเกินไป เมื่อนักเรียนประสบปัญหาทางการเรียนวิชานี้ มีนักเรียนจำนวนมากเกินร้อยละ ๕๐ มักจะขอความช่วยเหลือจากครูผู้สอนศีลธรรม สำหรับประโยชน์ที่นักเรียนได้รับจากการ

เรียนวิชาศีลธรรม ปรากฏว่า นักเรียนจำนวนมากเกินร้อยละ ๕๐ สามารถนำความรู้ไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันได้ถูกต้อง และเกิดความรู้สึกว่าจะทำตนเป็นคนดีมีศีลธรรมและมีความประพฤติที่ดีไ้ รวมทั้งเห็นความสำคัญและคุณค่าของการ เป็นพุทธศาสนิกชนและการมีศานาที่ยิ่งขึ้น ตลอดจนสามารถวิเคราะห์วิจารณ์เรื่องราวต่าง ๆ ด้วยความคิดและมีเหตุผลมากขึ้น

๒. เกี่ยวกับกิจกรรมการสอนและกิจกรรมเสริมหลักสูตร

จากการสำรวจความคิดเห็นของนักเรียนเกี่ยวกับการเข้ามีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนการสอนวิชาศีลธรรมนั้น ปรากฏว่า นักเรียนส่วนมากถึงร้อยละ ๗๑.๔๘ ให้ความเห็นว่า การเข้ามีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนการสอนวิชาศีลธรรมนั้น จะช่วยให้เกิดความเข้าใจและจดจำบทเรียนได้ดีขึ้นมากขึ้น ส่วนกิจกรรมที่นักเรียนจำนวนมากคือ ร้อยละ ๒๕.๓ ขอบใจครูจัดมากที่สุดคือ การพานักเรียนไปศึกษานอกสถานที่ เมื่อครูจัดกิจกรรมการสอนขึ้นแล้ว นักเรียนมีความสนใจต่อกิจกรรมนั้น โดยเฉลี่ยแล้วอยู่ในระดับปานกลาง

สำหรับความสนใจของนักเรียนที่มีต่อชุมนุมที่ส่งเสริมศีลธรรมจริยานั้น ปรากฏว่า มีความสนใจอยู่ในระดับปานกลาง เช่นกัน

๓. อุปกรณ์การสอนและหนังสืออุเทศ

ในด้านความต้องการของนักเรียนที่มีต่อการใช้อุปกรณ์การสอนของครูนั้น ปรากฏว่ามีนักเรียนจำนวนมากคือ ร้อยละ ๓๔.๑๕ ต้องการให้ครูใช้อุปกรณ์การสอนบาง บางครั้ง และอุปกรณ์ที่นักเรียนส่วนใหญ่ร้อยละ ๓๔.๒๑ ขอบใจครูไข่มากที่สุดคือ การฉายภาพยนตร์ประกอบการสอน เมื่อครูใช้อุปกรณ์การสอนแล้ว นักเรียนส่วนใหญ่คือร้อยละ ๓๖ รู้สึกว่าบทเรียนที่เรียนน่าสนใจขึ้นมาก

ส่วนหนังสืออุเทศหรือหนังสืออ่านประกอบที่นักเรียนใช้สำหรับการเรียนวิชาศีลธรรมนั้น ปรากฏว่านักเรียนส่วนใหญ่ร้อยละ ๔๒.๘๑ ชอบอ่านหนังสือประเภทนิทานอิงธรรมะ

๔. การวัดผลการเรียนการสอนวิชาศีลธรรม

นักเรียนส่วนใหญ่ร้อยละ ๓๓.๖๑ ต้องการให้ครูทำการวัดผลการเรียนการสอน หลังจากจบบทเรียนแต่ละบทแล้ว ส่วนแบบของข้อทดสอบนั้น นักเรียนส่วนมากร้อยละ ๖๑.๐๗ ต้องการให้เป็นแบบปรนัยและอัตนัยปนกัน

๕. หลักสูตรและหนังสือแบบเรียน

เกี่ยวกับหลักสูตรวิชาศีลธรรมชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นนั้นปรากฏว่า มีนักเรียนจำนวนมากร้อยละ ๓๕.๗๕ ให้ความเห็นว่า เนื้อเรื่องในหลักสูตรภาคที่เป็นพุทธศาสนสุภาษิต เป็นภาคที่น่าสนใจ และมีประโยชน์มากที่สุดต่อการนำมาใช้ในชีวิตประจำวัน แต่ครูต้องรู้จักแปลคจามหมายและยกอุทาหรณ์ให้ถูกต้องควย

ส่วนหนังสือแบบเรียนวิชาศีลธรรมที่นักเรียนใช้กันอยู่ในปัจจุบันปรากฏว่า นักเรียนจำนวนมากถึงร้อยละ ๘๖.๑๒ ใช้หนังสือแบบเรียนของกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ และนักเรียนส่วนใหญ่เกินร้อยละ ๔๐ ให้ความเห็นว่า หนังสือแบบเรียนที่ใช้อยู่มีเนื้อหาสาระที่เป็นประโยชน์ เข้าใจดี และหนังสือแบบเรียนไม่มีภาพประกอบเลยหรือมีก็น้อยมาก

ค. ความคิดเห็นและขอเสนอแนะของนักเรียนเพื่อปรับปรุงการเรียนการสอนวิชาศีลธรรมให้ได้ผลดีขึ้น

ในการปรับปรุงการเรียนการสอนวิชาศีลธรรมให้ได้ผลดีขึ้นนั้น นักเรียนส่วนใหญ่คือร้อยละ ๓๔.๒๑ ต้องการให้มีการปรับปรุงทางด้านวิธีการสอนของครูให้ดียิ่งขึ้นกว่าเท่าที่เป็นอยู่ในขณะนี้

ขอเสนอแนะ

ในการปรับปรุงแก้ไขขอบกรอบต่าง ๆ ในการเรียนการสอนศิลปะให้ดีขึ้นและมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ประการแรกของแผนการศึกษาแห่งชาตินั้น ผู้วิจัยมีความคิดเห็นว่า ผู้ที่มีบทบาทเกี่ยวข้องของทางการศึกษาทุกคนทุกฝ่าย ควรจะได้รับความร่วมมือกันในการดำเนินงานปรับปรุงนี้ โดยเริ่มตั้งแต่กระทรวงศึกษาธิการ สถาบันฝึกหัดครู ผู้ปกครอง นักเรียน และครูในโรงเรียนทุกคน โดยเฉพาะครูผู้สอนศิลปะ

กระทรวงศึกษาธิการ

ในฐานะที่กระทรวงศึกษาธิการ เป็นสถาบันที่มีหน้าที่รับผิดชอบทางการศึกษาของชาติ ควรจะได้มีการปรับปรุงแก้ไขสิ่งต่าง ๆ ดังนี้

๑. ควรจัดให้มีการควบคุมดูแล การเรียนการสอนศิลปะในโรงเรียนให้ดีขึ้น ทั้งโรงเรียนรัฐบาลและโรงเรียนราษฎร์ เพื่อให้โรงเรียนเป็นหน่วยหนึ่งของสังคมหรือชุมชนที่ทำหน้าที่จัดเตรียมเยาวชนให้ออกไปเป็นพลเมืองที่ดีที่สังคมต้องการจริง ๆ โดยคำนึงถึงการให้ความรู้ และการอบรมความประพฤติของนักเรียนเป็นสำคัญ แทนที่จะคำนึงถึงผลประโยชน์ของโรงเรียนแต่เพียงฝ่ายเดียวเท่านั้น

๒. ควรสนับสนุนให้หน่วยศึกษานิเทศก์มีการอบรมครูประจำการที่ทำหน้าที่สอนวิชาศิลปะและศาสนา โดยเน้นเรื่องเนื้อหาที่จะสอนวิชาให้ลึกซึ้ง และแนะนำวิธีสอนศิลปะจรรยาให้ได้อย่างจริงจังอันเป็นความต้องการของครูที่สอนศิลปะทั้งหลาย ในการนี้ทางกระทรวงศึกษาธิการอาจขอความร่วมมือจากส่วนราชการ เช่น สถาบันฝึกหัดครู หรือสมาคมบางแห่ง เช่น พุทธสมาคม ยิวพุทธิกสมาคม เป็นต้น ให้จัดวิทยากรมาช่วยบรรยายเกี่ยวกับทฤษฎี และวิธีสอนเนื้อหาในหลักสูตร นอกจากการจัดอบรมครูแล้วยังอาจจะจัดให้มีการประชุมทางวิชาการสำหรับครูผู้สอนศิลปะและจริยศึกษาเป็นประจำ ดังที่ได้เริ่มกระทำมาแล้ว เมื่อวันที่ ๒๓ - ๓๑ สิงหาคม

พ.ศ.๒๕๑๑ ณ กรมศาสนา นับว่าเป็นการดำเนินงานที่ได้ผลดีมากต่อการสอนศีลธรรมของครู เพราะในการประชุมครั้งนั้น ได้มีผู้ทรงคุณวุฒิหลายท่านที่มีความรู้และประสบการณ์ทางการสอนศีลธรรมและศาสนา มาร่วมประชุมและให้ความรู้ในด้านต่าง ๆ เกี่ยวกับการสอนศีลธรรม นอกจากนั้นครูที่สอนจริยศึกษา ยังได้มีโอกาสมาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและร่วมมือกันจัดทำหน่วยการสอนวิชาศีลธรรมของทุกระดับชั้น ตั้งแต่ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ ถึง ๓ เพื่อใช้เป็นแนวทางและคู่มือในการสอนวิชานี้ต่อไป ฉะนั้นผลงานที่ได้ทำขึ้นนั้นจึงควรจัดพิมพ์ให้แพร่หลายขึ้นกว่านี้

นอกจากการจัดให้มีการอบรมครูแล้ว กระทรวงศึกษาธิการ ยังควรที่จะจัดส่งศึกษานิเทศก์ที่มีความรู้และประสบการณ์ทางการสอนวิชาศีลธรรมเป็นอย่างดี ออกไปให้ความช่วยเหลือและให้คำปรึกษาแนะนำ เพื่อการปรับปรุงและแก้ไขปัญหาทางการสอนศีลธรรมของครูในโรงเรียนต่าง ๆ ทั้งส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค ให้ดียิ่งขึ้น

๓. ควรจัดให้มีพระสงฆ์เป็นที่ปรึกษาประจำโรงเรียน เพื่อให้ความช่วยเหลือแนะนำทางค่านิยมหาวิชาศีลธรรมและศาสนาที่สอน รวมทั้งให้การอบรมความประพฤติของนักเรียนร่วมกับครูและผู้ปกครอง

๔. ควรพิจารณาปรับปรุงหลักสูตรวิชาศีลธรรม โดยใช้ผลของการวิจัยทางด้านนี้เป็นหลักสำคัญ เพื่อจะได้ทราบถึงความต้องการ และปัญหาในการเรียนการสอนวิชาศีลธรรมของครูและนักเรียน นอกจากนั้น ยังควรจะได้ทำการประเมินผลหลักสูตรที่ใช้ไปแล้วควยว่าได้ผลตามที่ใดตั้งวัตถุประสงค์ไว้หรือไม่

๕. ควรกำหนดเวลาสำหรับการเรียนการสอนศีลธรรมให้มากขึ้นกว่าที่เคยปฏิบัติ มาตามความต้องการ ของครูและนักเรียนที่ได้เสนอมาข้างตน

๖. ควรปรับปรุงหนังสือแบบเรียนให้มีภาพประกอบบ้างพอควร ตามที่ครูและนักเรียนได้เสนอแนะมาแล้ว นอกจากนั้นยังควรมีเนื้อหาและภาษาที่รัดกุมกระชับ เหมาะสมกับวัยของนักเรียนแต่ละระดับชั้น

๗. ควรส่งเสริมให้มีหนังสือประกอบที่เป็นประโยชน์ต่อการเรียนการสอนศีลธรรมและจริยศึกษา โดยอาจจะขอความร่วมมือและคำแนะนำจากสมาคมองค์การที่สนใจทางค่านี้นี้ และนำมารวบรวมและจัดพิมพ์ให้แพร่หลายยิ่งขึ้น

๘. ควรขอความร่วมมือจากนักประพันธ์ ผู้แต่งนวนิยายเด็ก (Children's story) นักหนังสือพิมพ์ และนักแต่งเพลง ให้ช่วยเขียนหนังสือ บทประพันธ์ และบทเพลงในแนวทางที่ส่งเสริมศีลธรรมและจริยศึกษา

๙. ควรปรับปรุงวิธีการ และระเบียบการวัดผลการศึกษาชั้นใหม่ โดยให้มีการวัดผลทั้งทางค่านิยมและภาคปฏิบัติ โดยเฉพาะการวัดผลในวิชาศีลธรรม และควรที่จะปรับคะแนนของวิชานี้ให้มากขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ เพื่อเป็นการจูงใจให้นักเรียนเห็นความสำคัญของวิชานี้ขึ้นบ้าง หรืออาจจะกำหนดคะแนนอย่างต่ำที่สุดที่นักเรียนจะต้องสอบให้ได้

๑๐. ควรสนับสนุนและส่งเสริมให้มีการจัดตั้งสมาคมครู-ผู้ปกครองขึ้นในโรงเรียนต่าง ๆ เพื่อให้ครูและผู้ปกครองมีความเข้าใจอันดีต่อกัน และสัมพันธ์กันใกล้ชิดยิ่งขึ้น ในอันที่จะร่วมมือกันแก้ไขปัญหาทางความประพฤติของนักเรียน

สถาบันฝึกหัดครู

ในฐานะที่สถาบันฝึกหัดครูเป็นสถาบันที่หน้าหน้าที่รับผิดชอบโดยตรงในการผลิตครูที่มีสมรรถภาพออกไปสอนตามโรงเรียนต่าง ๆ ฉะนั้น สถาบันนี้จึงควรมีบทบาทในการช่วยปรับปรุงการเรียนการสอนศีลธรรม ดังนี้

๑. ในการคัดเลือกผู้ที่จะเข้ามาศึกษานั้น ควรจะคำนึงถึงความสามารถ และ ความประพฤติของแต่ละคนด้วย

๒. ควรจัดให้มีการสอนวิชาต่าง ๆ ที่จะช่วยส่งเสริมให้การสอนศีลธรรมใน โรงเรียนดำเนินไปด้วยดี เช่น ธรรมวิทยา ประวัติศาสตร์ และศาสนาเปรียบเทียบ เป็นต้น

๓. ในโรงเรียนฝึกหัดครู ควรเน้นเรื่องวิธีสอนวิชาเฉพาะ เช่น วิชาศีลธรรม เป็นต้น และควรจะให้มีโอกาสปฏิบัติการณ์สอนนานขึ้น

๔. ควรเฟื่องเลี้ยงอบรมผู้ที่จะเป็นครูในอนาคต ให้มีคุณลักษณะของครูที่ดียิ่งขึ้น ทั้ง ทางด้านบุคลิกภาพ การแต่งกาย และท่วงทีที่ริยาจาที่สุภาพเรียบร้อย เพื่อจะได้ออกไปเป็นตัวอย่างที่ดีแก่นักเรียนต่อไป

โรงเรียน

โรงเรียน เป็นสถานทางการศึกษาที่มีบทบาทสำคัญในการช่วยปรับปรุง การเรียนการสอนศีลธรรมให้ดีและมีประสิทธิภาพขึ้น ดังต่อไปนี้

๑. ควรมีการปรับปรุงและส่งเสริมห้องสมุดของโรงเรียนให้ดีขึ้นโดยจัดหาหนังสือที่ดี มีคุณค่าทางศีลธรรมจรรยาไว้ให้นักเรียนอ่าน ซึ่งอาจจะ เป็นหนังสือนิยายหรือนิทาน อิงธรรมะที่แทรกคติธรรมต่าง ๆ ก็ได้ และควรจะให้ความสะดวกแก่นักเรียนในการใช้ห้องสมุดของโรงเรียนด้วย

๒. ทุกโรงเรียนควรจัดให้มีกิจกรรมเสริมหลักสูตรทางด้านที่ส่งเสริมศาสนา ศีลธรรมจรรยาและวัฒนธรรมขึ้น และให้ความสนับสนุน ส่งเสริมการดำเนินงานจัดกิจกรรมต่าง ๆ โดยให้มีการประสานงานและร่วมมือกันอย่างจริงจัง ระหว่างนักเรียนกับนักเรียน นักเรียนกับครู และครูกับผู้ปกครองนักเรียน ทั้งนี้เพื่อจะได้เป็นการเปิดโอกาส

ให้นักเรียนได้มีการปฏิบัติจริง ๆ และทางโรงเรียนอย่างจริงจัง ในด้านที่จะจูงใจให้เกิดความเลื่อมใสในศาสนาหรืออบรมนิสัยให้เป็นผู้มีความประพฤติที่ดีงาม เช่น การพานักเรียนไปฟังพระธรรมเทศนาที่วัด พานักเรียนไปชมศิลปวัตถุโบราณ และการบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ต่าง ๆ เป็นต้น

นอกจากนี้ ทางโรงเรียนยังควรส่งเสริมให้นักเรียนได้ใกล้ชิดกับพุทธศาสนายิ่งขึ้น โดยร่วมมือกับคณะสงฆ์ และองค์การที่เกี่ยวข้องกับศาสนา เช่น วัด ในการจัดให้นักเรียนได้เข้าร่วมพิธีการบางอย่างทางศาสนา เช่น เมื่อถึงวันสำคัญทางศาสนา ทางโรงเรียนควรจะพานักเรียนเข้าไปร่วมทำพิธีต่าง ๆ ด้วย เพื่อเป็นการช่วยให้นักเรียนมีความเข้าใจ และเห็นความสำคัญของวันนั้น ๆ เป็นพิเศษ รวมทั้งเป็นการสนับสนุนและเปิดโอกาสให้นักเรียนได้ฝึกหัดปฏิบัติประกอบพิธีทางศาสนาจริง ๆ อีกด้วย

๓. ทางโรงเรียน ควรหาวิธีการส่งเสริมให้นักเรียนมีความประพฤติดี เช่น ให้รางวัลแก่นักเรียนที่ประพฤติดี หรือให้นักเรียนได้รับบัตรสรรเสริญจากทางโรงเรียน เป็นต้น เพื่อจะได้เป็นตัวอย่างที่ดีแก่นักเรียนอื่น ๆ ในโรงเรียนต่อไป

๔. ควรจัดให้มีการสนทนาระหว่างอัตราส่วนของนักเรียนในโรงเรียนและครูผู้สอน เพื่อว่าครูจะได้ไม่มีภาระมากในการปกครองดูแลนักเรียน และสังเกตศึกษาทำความเข้าใจกับนักเรียนที่ตนสอน

๕. ควรมีความสัมพันธ์กับกรมศาสนา เพื่อจัดผู้แทนเทศหรือมรรยาเป็นครั้งคราว หรืออาจจะเป็นการนิมนต์พระสงฆ์มาช่วยสอนศีลธรรมที่โรงเรียนเป็นประจำ ทั้งนี้ผู้วิจัยมีความเห็นว่า ครูที่สอนศีลธรรมที่เหมาะสมที่สุดควรจะเป็นพระสงฆ์ เพราะพระสงฆ์เป็นแบบอย่างที่ดีในค่านิยมธรรมอยู่แล้ว จึงหวังได้ว่าพระสงฆ์จะเป็นตัวอย่างที่ดีแก่นักเรียนในด้านความประพฤติ และยังสามารถที่จะช่วยปลูกฝังศีลธรรมอันดีแก่เยาวชนได้อีกด้วย ฉะนั้นพระสงฆ์จึงอาจจะเป็นวิทยากรที่ช่วยบรรเทาและแก้ปัญหามาของเยาวชนได้

พระมหาชาย อากาศโร. "พระสงฆ์ควรมีบทบาทในการศึกษาอย่างไร"
สังคมศาสตร์ปริทัศน์. ๙(๒): (กันยายน - พฤศจิกายน) ๒๕๑๒. หน้า ๖๑.

แต่สำหรับโรงเรียนที่ยังไม่สามารถจะนิมนต์พระสงฆ์มาสอนเป็นประจำได้ ก็ควรจะนิมนต์พระสงฆ์มาช่วยอบรมจริยศึกษาและศีลธรรมแก่นักเรียนบ้างเป็นครั้งคราว

๖. ควรส่งเสริมให้มีการจัดหาและทำอุปกรณ์การสอนศีลธรรมขึ้นใช้ในโรงเรียนให้มากขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ขณะนี้ และอุปกรณ์ที่จะนำมาใช้นั้น ก็ควรจะเป็นประเภทที่มีความเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของโรงเรียนแต่ละโรงเรียนด้วย ดังจะได้ให้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับประเภทของอุปกรณ์ที่ครูสามารถจะนำมาใช้ได้ภายในภายหลัง

๗. การมอบหมายงานการสอนให้แก่ครูในโรงเรียน ควรคำนึงถึงคุณสมบัติความสามารถและความถนัดของครูที่จะสอนศีลธรรมด้วย เพราะเท่าที่ได้ทำการศึกษามาแล้ว ปรากฏว่ามีครูหลายคนที่ต้องสอนศีลธรรมด้วยความจำเป็นทั้ง ๆ ที่ตนเองก็ไม่เคยได้รับการฝึกฝนทางการสอนวิชานี้มาก่อนเลย ฉะนั้นผู้บริหารโรงเรียนจึงควรหาทางแก้ไขปัญหานี้ให้ลุล่วงไปด้วย

๘. โรงเรียนต่าง ๆ ควรสนับสนุนให้มีการจัดทำประมวลการสอนศีลธรรมขึ้นใช้ในโรงเรียน เพื่อให้ครูผู้สอนได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน ในการที่จะพยายามปรับปรุงการสอนวิชานี้ให้ดียิ่งขึ้น และเหมาะสมกับสภาพของชุมชนซึ่งเป็นที่ตั้งโรงเรียนนั้น ๆ ด้วย

๙. เท่าที่ทางโรงเรียนได้จัดส่งครูสอนศีลธรรมไปรับการอบรม และเข้าร่วมประชุมทางวิชาการที่ทางกระทรวงศึกษาธิการได้จัดให้ขึ้นนั้น นับว่าเป็นการส่งเสริมที่ดีแล้ว และควรที่จะสนับสนุนต่อไปอีกเรื่อย ๆ เพื่อเป็นการช่วยให้ครูได้รับความรู้และประสบการณ์ใหม่ทางการสอนบาง

๑๐. ทางโรงเรียนควรติดต่อกับผู้ปกครองนักเรียนอย่างใกล้ชิด เพื่อให้ผู้ปกครองได้ทราบถึงระเบียบวินัยต่าง ๆ ของโรงเรียน และความต้องการของโรงเรียนที่ประสงค์จะให้ผู้ปกครองร่วมมือในคานต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับนักเรียน

๑๑. ควรจัดและสนับสนุนให้ครูและครูปกครอง มีโอกาสพบปะแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเกี่ยวกับจริยศึกษาของนักเรียน โดยอาจจะจัดขึ้นในลักษณะของสมาคมครู-ครูปกครองก็ได้ ทั้งนี้เพื่อช่วยให้เกิดความรับผิดชอบร่วมกันระหว่างโรงเรียนและครูปกครอง

๑๒. ควรจัดให้มีการประกอบพิธีทางศาสนาขึ้นในโรงเรียนอยู่เสมอ เพื่อให้นักเรียนได้มีโอกาสนำสิ่งที่ได้เรียนมาจากวิชาศีลธรรมมาใช้ในการปฏิบัติจริง ๆ โดยบาง เช่น การสวดมนต์ไหว้พระ และการนิมนต์พระมาเทศน์ที่โรงเรียนในวันสำคัญต่างๆทางศาสนา เป็นต้น

ครูปกครอง เป็นบุคคลที่มีบทบาทสำคัญต่อการส่งเสริมการเรียนการสอนศีลธรรมให้มีประสิทธิภาพขึ้น ฉะนั้น ครูปกครองนักเรียนจึงควรจะให้ความร่วมมือในด้านต่างๆดังนี้

๑. ควรให้ความช่วยเหลือและร่วมมือกับทางโรงเรียนอย่างจริงจัง ในการช่วยดูแลเอาใจใส่และกวดขันนักเรียนของตน ทั้งทางด้านการเรียนและความประพฤติ

๒. ควรสนับสนุนและส่งเสริมให้นักเรียนได้มีโอกาสนำความรู้ที่ได้รับจากการเรียนศีลธรรมที่โรงเรียนไปปฏิบัติจริง ๆ ด้วย เช่น นำนักเรียนไปร่วมพิธีกรรมทางศาสนาทั่วๆไปในวันสำคัญทางศาสนา หรือสอนให้นักเรียนรู้จักประกอบพิธีกรรมทางศาสนาที่บ้านบ้าง เช่น การทำบุญตักบาตรในวันสำคัญต่าง ๆ ทางพุทธศาสนา และวันเกิด หรือการทำบุญเลี้ยงพระพี่นาง เป็นต้น

๓. ควรให้ความเอาใจใส่ในการอบรมเด็กในปกครองทางศีลธรรมและพุทธศาสนาทางบ้านบ้าง เช่น สอนคติธรรมต่าง ๆ ให้ และสอนบทสวดมนต์ไหว้พระ เป็นต้น

๔. ครูปกครองควรมีส่วนในการสอนศีลธรรมทางบ้านบ้าง เช่น จัดหาหนังสือเกี่ยวกับพุทธศาสนา และธรรมะต่าง ๆ มาให้นักเรียนอ่าน หรืออาจจะซักถามความรู้ของนักเรียนเกี่ยวกับเนื้อหาวิชาศีลธรรมที่ได้เรียนไปแล้วก็ได้เช่นกัน

๕. ควรให้ความร่วมมือกับครูทุกคนในโรงเรียน โดยเฉพาะครูผู้สอนศีลธรรมในด้านการวัดผลการสอน โดยช่วยสังเกตพฤติกรรมของนักเรียนอยู่ทางบ้าน และรายงานผลให้ทางโรงเรียนทราบตามความเป็นจริงด้วย

นักเรียน เป็นบุคคลอีกประเภทหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการปรับปรุงการเรียนการสอนศีลธรรมโดยตรง เพราะการสอนของครูจะปรากฏผลขึ้นมาได้ก็ต่อเมื่อนักเรียนให้ความร่วมมือในการสอนของครูด้วยกันในทางต่าง ๆ ดังนี้

๑. นักเรียนควรตระหนักถึงความสำคัญของวิชาศีลธรรมและความจำเป็นที่จะต้องเรียนวิชานี้ ว่าเป็นวิชาที่จะช่วยให้นักเรียนสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข ถ้านักเรียนพยายามที่จะนำสิ่งที่ได้เรียนไป ๆ ใช้อย่างจริงจัง ๆ

๒. ควรให้ความร่วมมือกับครูในการทำกิจกรรมการเรียนการสอนรวมทั้งการดำเนินการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรด้วย

๓. ควรติดตามและให้ความสนใจในการอ่านและฟังข่าวเกี่ยวกับเหตุการณ์ประจำวันและความเคลื่อนไหวทางศาสนาและศีลธรรม เพื่อจะเป็นการช่วยเชื่อมโยงให้นักเรียนนำมาประกอบการเรียนศีลธรรมได้ดีขึ้น

ครู ครูทุกคนในโรงเรียนเป็นบุคคลที่มีส่วนสำคัญอย่างยิ่งต่อการปรับปรุงการเรียนการสอนศีลธรรมให้ดีขึ้นทั้งทางตรงและทางอ้อม ฉะนั้นผู้ที่ครูทุกคนจึงควรมีบทบาทในการช่วยสอนศีลธรรม ดังนี้

๑. ครูทุกคนควรมีหน้าที่รับผิดชอบในการอบรมจริยศึกษา และศีลธรรมแก่นักเรียน ไม่ใช่เป็นหน้าที่ของครูสอนศีลธรรม แต่เพียงผู้เดียว

๒. ครูทุกคนที่สอนทุกหมวดวิชาควรให้ความร่วมมือและความช่วยเหลือแก่ครูที่สอนศีลธรรม โดยเฉพาะครูที่สอนในหมวดวิชาภาษาไทย ซึ่งเป็นผู้ที่ควรจะช่วยสอนหลักการอ่านภาษาบาลีบ้างพอสมควร เพื่อช่วยเชื่อมโยงให้นักเรียนเข้าใจในการศึกษาเรื่องราวของพุทธศาสนา เพราะจากการที่ได้ศึกษามาแล้วในครั้งนี้นพบว่า สาเหตุหนึ่งที่ทำให้นักเรียนเบื่อหน่ายต่อการเรียนวิชานี้คือ นักเรียนไม่สามารถอ่านและจำภาษาบาลีได้ เนื่องจากไม่เข้าใจหลักการอ่านที่ถูกต้อง นอกจากนี้ครูที่สอนในหมวดวิชาสังคมศึกษาและศิลปศึกษาก็ควรมีส่วนช่วยครูสอนศีลธรรมทางด้านการวางแผนการสอน การจัดหาและทำอุปกรณ์ประกอบการสอน

๓. ครูประจำทุกคน ควรมีหน้าที่รับผิดชอบทางด้านความประพฤติของนักเรียน ของตน เพราะเป็นผู้ที่มีความสัมพันธ์กับนักเรียนอย่างใกล้ชิดที่สุด ฉะนั้นจึงควรได้รับการอบรมทางด้านเนื้อหา และวิธีสอนที่ลือชื่อนั้น

สำหรับครูผู้สอนที่ลือชื่อนั้น นับว่าเป็นบุคคลสำคัญที่มีบทบาทรับผิดชอบโดยตรงต่อการสอนวิชานี้ ซึ่งเป็นวิชาที่มีความสำคัญที่สุดวิชาหนึ่ง และจัดให้มีการสอนขั้นก็เพื่อให้ บรรลุวัตถุประสงค์ประการแรกที่วางไว้ในแผนการศึกษาแห่งชาติ ดังนั้นครูผู้สอนวิชาที่ลือชื่อนั้น จึงควรจะได้ปรับปรุงตนเอง ทั้งทางด้านที่เกี่ยวกับการสอนที่ลือชื่อนั้นและด้านที่เกี่ยวกับ ความสามารถและคุณสมบัติหรือคุณลักษณะของตนเอง

ในด้านที่เกี่ยวกับการปรับปรุงการสอนที่ลือชื่อนั้น ครูผู้สอนควรมีการปรับปรุง ในด้านต่าง ๆ ตามลำดับ ดังนี้

๑. ในการสอนที่ลือชื่อนั้น ครูผู้สอนควรจะทราบวัตถุประสงค์ทั่วไปที่สำคัญของการ สอนที่ลือชื่อนั้นเสียก่อนว่า เป็นการสอนเพื่อให้นักเรียนเข้าใจและเห็นคุณค่าของการ เป็นชาว พุทธและกรามีศาสนา เพื่อให้นักเรียนเป็นผู้ที่มีวัฒนธรรมอันงาม เพื่อให้นักเรียนสามารถ นำความรู้ที่ได้เรียนไปแล้วไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน และมีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปในทาง ที่ถูกต้องเป็นที่ต้องการและยอมรับของสังคม นอกจากนั้นครูยังควรตั้งวัตถุประสงค์เฉพาะ ของการสอนในแต่ละชั่วโมงควรวาง ข้อการให้นักเรียนได้รับความรู้ ความเข้าใจ และฝึกทักษะนักเรียนในด้านใดบ้าง

๒. ครูควรจะได้วางแผนการสอนระยะยาวไว้ล่วงหน้าก่อนที่จะทำการสอนที่ลือ ชื่อนั้นเพื่อกำหนดขอบเขตของเนื้อหาในบทเรียนให้ทันกับเวลาที่กำหนดให้ และเพื่อจัดเนื้อ หาและกิจกรรมการสอนให้เข้ากับเหตุการณ์ปัจจุบันอันเป็นผลดีต่อการสอนเป็นอย่างมาก สำหรับการจัดเตรียมเนื้อหาที่จะนำมาสอนนั้น ครูอาจจะได้มาจากหลักสูตรและประมวล การสอนของกระทรวงศึกษาธิการ หนังสือแบบเรียน หนังสืออ่านประกอบ ปัญหาและเหตุ การณ์ที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน

๓. ในชั่วโมงแรกของการสอนศีลธรรม ครูผู้สอนควรที่จะชี้แจงความมุ่งหมาย ความสำคัญ และความจำเป็นที่จะต้องเรียนวิชานี้ซึ่งเป็นวิชาที่มีประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตประจำวันของบุคคลทุกคนให้นักเรียนทราบด้วย เพื่อให้นักเรียนเข้าใจและตระหนักถึงคุณค่าของการเรียนวิชานี้จนบ้าง นักเรียนจะได้ให้ความสนใจต่อการเรียนวิชานี้มากขึ้น

๔. ในการสอนศีลธรรม ครูผู้สอนควรใช้วิธีการสอนแบบต่าง ๆ สลับกันบ้าง ตามความเหมาะสมกับบทเรียนและเหตุการณ์ เพื่อมิให้มีการสอนแบบบรรยายและอธิบายซ้ำ ๆ กันทุกชั่วโมง ซึ่งจะให้นักเรียนเกิดความเบื่อหน่ายได้ง่าย ฉะนั้นวิธีการสอนที่ครูควรจะนำมาใช้เพื่อช่วยให้นักเรียนมีส่วนร่วมในการสอนมากขึ้น มีดังนี้

ก. การสอนแบบอภิปรายและแสดงความคิดเห็น ซึ่งอาจจะเป็นการอภิปรายเป็นรายบุคคลหรือเป็นกลุ่มก็ได้ การสอนด้วยวิธีนี้จะช่วยให้นักเรียนได้แสดงความสามารถของแต่ละคน นอกจากนั้นยังเป็นการช่วยสอนให้นักเรียนรู้จักแบ่งงานและรับผิดชอบในการทำงานร่วมกันด้วย สำหรับหัวข้อหรือเรื่องที่จะนำมาอภิปรายนั้น อาจเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับบทเรียน หรือเรื่องราวที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันก็ได้

ข. การสอนแบบตั้งปัญหา เป็นการสอนที่ต้องการให้นักเรียนใช้ความคิด และหาเหตุผล ซึ่งจะช่วยสร้างความเข้าใจและช่วยให้นักเรียนได้มีหลักของการเรียนได้ดียิ่งขึ้น การสอนแบบนี้ครูอาจจะทำได้โดยวิธีใดวิธีหนึ่งดังนี้

- การให้นักเรียนตั้งปัญหาหรือถกเถียงข้อสงสัยก่อนที่จะทำการค้นคว้าเพื่อสรุปหัวข้อที่สงสัยแล้ว ครูจึงให้ไปค้นคว้าตามหัวข้อของปัญหานั้น ๆ

- ให้นักเรียนอ่านเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับเรื่องในบทเรียนมาก่อนแล้วจึงตั้งปัญหาถกเถียงกัน แล้วค้นคว้าจากแหล่งวิทยากรที่นอกเหนือไปจากหนังสือแบบเรียน เช่นเชิญวิทยากรมาให้ความรู้แก่นักเรียน หรือแนะนำหนังสืออ่านประกอบให้แก่นักเรียน เป็นต้น

- ครูเตรียมปัญหามาให้ให้นักเรียนช่วยกันอภิปรายเพื่อแก้ไขปัญหานั้น ๆ

ค. การสอนแบบคนควาและรายงาน เป็นการสอนที่ครูสามารถจะฝึกฝนให้นักเรียนรู้จักศึกษาคนควาหาข้อเท็จจริงต่าง ๆ ด้วยตนเอง รวมทั้งเป็นการฝึกนิสัยการอ่าน และเขียนของนักเรียนให้ดีขึ้น การสอนด้วยวิธีนี้ ครูควรจะได้เตรียมการไว้ล่วงหน้าดังนี้

๑. เตรียมแหล่งวิทยาการที่นักเรียนจะทำการคนควา

๒. เตรียมหัวข้อที่จะให้นักเรียนไปคนควา และแบ่งงานให้นักเรียนแต่ละคน แต่ละกลุ่ม และในการรายงานนั้น ควรจะเป็นทั้งการเขียนและการรายงานหน้าชั้น
ควย

๓. เตรียมนักเรียนสำหรับการสอนด้วยวิธีนี้ โดยให้นักเรียนรู้จักวิธีการทำงาน เช่นวิธีเลือกและอ่านหนังสือ วิธีการสัมภาษณ์และจดบันทึก วิธีการรวบรวมข้อเท็จจริง และวิธีเขียนรายงาน เป็นต้น

ง. การสอนแบบยกอุทาหรณ์หรือเปรียบเทียบ เป็นการสอนที่นำเอาเรื่องราวหรือเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นอยู่เป็นประจำวันมาประกอบการสอนเพื่อช่วยให้บทเรียนเห็นจริงยิ่งขึ้น และน่าสนใจมากขึ้น และการสอนด้วยวิธีนี้ เป็นการสอนที่นักเรียนชอบและต้องการให้ครูไขบอชย ๆ ควย สำหรับเรื่องราวและเหตุการณ์ที่ครูอาจจะนำมายกอุทาหรณ์นั้น ได้แก่ชาวประเภทต่าง ๆ ดังนี้

๑. ชาวอาชญากรรมและอุบัติเหตุ

๒. ชาวอิทธิวินิบัติกรรมและปัญหาความยุ่งยากของคนในสังคม

๓. ชาวความสำเร็จในด้านต่าง ๆ ของบุคคลหลายประเภท

^๒ สุมณ อมรวิวัฒน์. เอกสารประกอบการประชุมทางวิทยาการ เรื่องการสอน
จริยศึกษา ฉบับที่ ๑. พระนคร: กองศาสนศึกษา กรมการศาสนา, ๒๕๑๑, หน้า ๖. (โรเนียว).

๔. ชาวปรากฏการณ์ทางธรรมชาติและ เรื่องมหัศจรรย์ต่าง ๆ
๕. ชาวเกี่ยวกับประเพณี วันนักขัตฤกษ์ และวันสำคัญทางศาสนา
๖. ชาวอื่น ๆ ที่สามารถนำมาใช้เป็นตัวอย่างประกอบธรรมะที่ใช้สอน

ในบทเรียนนั้น

๗. ภาพชาวต่าง ๆ

๘. ครูผู้สอนควรจัดกิจกรรมการสอนแบบต่าง ๆ บ้าง เพื่อให้ให้นักเรียนเกิดความสนใจและกระตือรือร้นในการเรียนขึ้นบ้าง สำหรับกิจกรรมการสอนที่ครูควรพยายามจัดให้มีขึ้นนั้นได้แก่

ก. การนิมนต์พระสงฆ์มาสอนเป็นครั้งคราว สลับกับการสอนของครูในบางเรื่องบางบทเรียนเพื่อเป็นการเปลี่ยนแปลงบรรยากาศในการเรียนการสอนให้น่าสนใจยิ่งขึ้น

ข. การเชิญวิทยากรมาบรรยายเป็นครั้งคราว ในกรณีที่ครูผู้สอนประสบปัญหาเกี่ยวกับไม่มีความรู้และประสบการณ์ในเรื่องพิเศษบางเรื่องที่จะสอน เช่น เกี่ยวกับหัวข้อธรรมะบางข้อที่ยาก และเกี่ยวกับพิธีกรรมต่าง ๆ ทางพุทธศาสนา เป็นต้น ครูก็ควรที่จะเชิญวิทยากรมาบรรยายในเรื่องนั้น ๆ บ้าง ส่วนคุณสมบัติของวิทยากรที่เชิญมานั้นควรมีดังนี้คือ

- เป็นผู้ที่มีความรู้และประสบการณ์เกี่ยวกับเนื้อหาวิชาตอนนั้น ๆ เป็นอย่างดี
- เป็นผู้ที่มีคุณสมบัติดีงาม ไม่มีชื่อเสียงเสื่อมเสียเป็นที่รังเกียจแก่สังคม

เพื่อนักเรียนจะได้ยึดเป็นหลักฐานปฏิบัติ

- เป็นผู้ที่มีความเข้าใจ และสนใจการศึกษา พร้อมทั้งจะให้ความร่วมมืออยู่เสมอ

หลังจากที่เชิญวิทยากรมาบรรยายแต่ละครั้ง ครูควรที่จะจัดการวัดผลทุกครั้งโดยให้นักเรียนเขียนรายงาน ตอบคำถาม หรือมีการทดสอบ ทั้งนี้เพื่อจะได้วัดดูว่า นักเรียนมีความสนใจฟัง และได้รับความรู้เพียงใด

ค. การแสดงละครสั้น ๆ หรือแสดงบทบาทประกอบเรื่องที่เรียนหรือสฤภามิตที่มาจากหัวข้อธรรมะ กิจกรรมประเภทนี้ครูอาจจะให้นักเรียนที่มีความสามารถทางด้านการประพันธ์ช่วยกันแต่งบทละครสั้น ๆ ที่มีเนื้อหาสอดคล้องถึงเรื่องที่เรียน อันจะเป็นคติสอนใจที่ดี เช่น เรื่องความกตัญญู ความซื่อสัตย์สุจริต เป็นต้น แล้วจัดให้นักเรียนช่วยกันแสดงละคร หรืออาจจะให้นักเรียนแสดงท่าทางประกอบเพื่อให้ผู้คิดและทายว่าท่าทางเหล่านั้นมาจากธรรมะข้อใด และสอนเรื่องอะไร เช่นการแสดงท่าทางเรื่องการเห็นสิ่งให้เป็นเข็ม เป็นต้น

ง. การโต้วาทีปัญหาธรรมะ เป็นกิจกรรมอีกประเภทหนึ่งที่ครูควรจัดขึ้นเพื่อให้นักเรียนมีโอกาสค้นคว้าหาข้อเท็จจริงอย่างแจ่มแจ้งในปัญหาธรรมะบางข้อ เช่น ทำดีได้คือจริงหรือ เป็นต้น แล้วนำมาซักค้านกันอย่างเป็นระเบียบแบบแผนของลักษณะการโต้วาทีที่ดีและมีหลักวิชาการ

จ. การทำสมุดภาพและสมุดศัพท์ เป็นกิจกรรมที่ครูควรจัดขึ้นเพื่อให้นักเรียนรู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ในการทำงานอดิเรก กิจกรรมประเภทนี้ครูอาจจะทำได้โดยมอบหมายงานให้นักเรียนตัดรูปภาพจากหนังสือพิมพ์ พร้อมควยขาวประกอบเรื่องเช่น เรื่องการลอยกระทง การบวชนาค และการทอดกฐิน เป็นต้น มาปิดลงสมุดให้เป็นระเบียบรวมเป็นสมุดภาพ หรือทำสมุดศัพท์โดยจัดคำยาก และความหมายรวมกันเข้าเป็นเล่ม แล้วนำมาแสดงเป็นผลงานตอนสิ้นปีก็ได้

ฉ. การฝึกมารยาทและการปฏิบัติพิธีกรรมต่าง ๆ ในการสอนศีลธรรมนอกจากครูจะสอนทางด้านเนื้อหาวิชาแล้ว ครูควรฝึกหัดนักเรียนในด้านกาปฏิบัติด้วยโดยเริ่มตั้งแต่ มารยาทในการเดิน ยืน นั่ง พุค การกราบไหว้ และการแสดงสัมมาคารวะต่อบุคคลอื่น ๆ ควย แต่ทั้งนี้ยอมตองอาศัยความร่วมมือของครูทุกคนในโรงเรียนให้ช่วยกันเอาใจใส่และกวดขันความประพฤติ รวมทั้งมารยาทของนักเรียนด้วย จึงจะทำให้กิจกรรมการรอนแบบนี้เป็นผลดีตามความมุ่งหมาย

๖. ครูผู้สอนคือธรรม ควรสนับสนุนและส่งเสริมให้มีการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรทางค่านที่ส่งเสริมคือธรรมจรรยาและวัฒนธรรมขึ้นในโรงเรียน โดยให้ความช่วยเหลืออย่างจริงจังในการให้คำปรึกษาและแนะนำนักเรียนในการดำเนินงานจัดกิจกรรมต่าง ๆ ด้วย

๗. ในการสอนคือธรรมให้โดยผลที่ขึ้นนั้น ครูควรใช้อุปกรณ์ประกอบการสอนบ้าง เพราะอุปกรณ์การสอนจะช่วยเชื่อมโยงนามธรรมทั้งหลายให้เป็นรูปธรรมที่สามารถจะเรียนรู้และทำความเข้าใจได้ง่ายขึ้น^๓ และครูควรจะเลือกใช้อุปกรณ์การสอนให้เหมาะสมกับสภาพของโรงเรียน และห้องเรียนด้วย สำหรับอุปกรณ์ที่ครูสามารถจะเลือกมาใช้ประกอบการสอนนั้นมีอยู่ถึง ๓ ประเภท^๔ คือ

ก. อุปกรณ์ประเภทจัดสร้าง เป็นอุปกรณ์ประเภทที่จัดสร้างขึ้น เช่นการจัดเส้นแถบบันทึกเสียงสวดมนต์ การจัดสร้างป้ายนิทรรศการเนื่องในวันสำคัญทางศาสนา การสร้างวัสดุจำลอง เช่นโต๊ะหมู่บูชา การถ่ายภาพหุ่นขี้ดินต่าง ๆ ทำเป็นสมุดภาพหรือสไลด์ การจัดหาอุปกรณ์ประเภทนี้ต้องใช้ทุนบ้าง ครูจึงต้องวางโครงการอย่างรอบคอบและใช้อุปกรณ์เหล่านี้ให้คุ้มค่า

ข. อุปกรณ์ประเภทจัดหา หมายถึงวัสดุช่วยสอนชนิดต่าง ๆ ที่ครูหรือโรงเรียนจัดหามาได้โดยเสียเวลาและเงินเพียงเล็กน้อย รวมไปถึงวัสดุสิ้นเปลืองต่าง ๆ ที่ใช้เป็นอุปกรณ์ เช่น แผ่นป้ายสำลี กระดาษสี สีน้ำ กระดาษวาดเขียน เข็มหมุด แผ่นไม้อัด ดอกไม้รูปเทียน เป็นต้น ตัวอย่างของอุปกรณ์เหล่านี้ได้แก่บัตรคำแถบประโยคภาพต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับศาสนาและประเพณี แผ่นที่และแผ่นผัง แบบเรียนหลาย ๆ เล่ม หนังสืออ่านประกอบ แผ่นเสียงเพลง ตัวอย่างของสิ่งของต่าง ๆ เช่น เครื่องอัฐบริวารสงฆ์ หนังสือพิมพ์ เป็นต้น

^๓ Ibid. หน้า ๘

^๔ Ibid. หน้า ๘

ค. อุปกรณ์จากสิ่งแวดลอม ได้แก่ ตัวนักเรียนเองและเพื่อนนักเรียน ครู และบุคคลในโรงเรียน เหตุการณ์และความเป็นไปในโรงเรียน บิดามารดาบุคคลในบ้าน เพื่อนบ้านและบุคคลในชุมชน เหตุการณ์และความเป็นไปของบ้านเมือง บ้านโรงเรียน และสถาบันต่าง ๆ ในชุมชน

๘. ในเรื่องเกี่ยวกับการใช้หนังสือแบบเรียนของครูนั้น ครูควรใช้หนังสือแบบเรียน วิชาศีลธรรมเพื่อเป็นแนวทางในการสอนเท่านั้น ไม่ใช่จะยึดถือแบบเรียนเป็นหลักในการสอนแต่เพียงเล่มเดียว ฉะนั้นครูจึงควรศึกษาค้นหาเนื้อหาในการสอนเพิ่มเติมนอกเหนือจากแบบเรียนบ้าง เพื่อช่วยให้นักเรียนมีความรู กว้างขวางขึ้น และเป็น การแสดงถึงความสามารถและความรู้ของครูผู้สอนด้วย

๙. ครูควรสนับสนุนให้นักเรียนรู้จักใช้หนังสืออ่านประกอบการเรียนการสอนศีลธรรม โดยอาจจะแนะนำรายชื่อของหนังสือที่นักเรียนพอจะหาอ่านได้ด้วยการจัดพิมพ์รายชื่อหนังสืออ่านประกอบแจกแก่นักเรียนในการเรียนแต่ละบท

๑๐. ในการวัดผลการสอนศีลธรรมนั้น ครูควรจะต้องตั้งความมุ่งหมายในการวัดผลไว้ด้วยทุกครั้งว่าต้องการจะวัดอะไรบ้าง และโอกาสที่ครูจะทำการวัดผลนั้น ครูก็อาจจะทำได้ตั้งแต่เริ่มเรียนวิชานี้ ระหว่างชั่วโมงเรียน และหลังจากที่จบชั่วโมงเรียนแต่ละชั่วโมงหรือจบแต่ละบทเรียนแล้วก็ได้ นอกจากนั้นครูยังควรใช้วิธีการต่าง ๆ ในการวัดผลการสอนหลาย ๆ วิธี แทนที่จะใช้แบบข้อทดสอบทั้งปรนัยและอัตนัย เพื่อวัดความจำและความเข้าใจในเนื้อหาของนักเรียนแต่เพียงด้านเดียวเท่านั้น ฉะนั้นวิธีการต่าง ๆ ที่ครูสามารถจะเลือกใช้เพื่อการวัดผลการสอนศีลธรรมมีดังนี้

ก. ใช้การสังเกตความสนใจและความร่วมมือในกิจกรรมของนักเรียนในชั่วโมงเรียน

ข. วัดผลจากความประพฤติของนักเรียนเป็นประจำวันโดยร่วมมือกับครูทุกคนในโรงเรียน และผู้ปกครองทางบ้าน

ค. พิจารณาจากผลงานที่ทำส่งแต่ละครั้ง ทั้งทางด้านงานค้นคว้า รายงาน และการทำงานภาพ

ง. วัดผลความสนใจ ทักษะ และการใช้ทักษะในด้านต่าง ๆ ตลอดจนความสามารถในการรับผิดชอบของนักเรียน โดยวิธีการดังนี้

- การสังเกตพฤติกรรมของนักเรียนแล้วบันทึกไว้เป็นหลักฐาน
- การสัมภาษณ์นักเรียนเป็นรายบุคคล โดยให้นักเรียนมาสนทนาและตอบข้อซักถามของครู

- การใช้แบบสอบถาม

- ร่วมมือกับครูแนะแนวและครูในสายวิชาอื่น เพื่อติดตามและสังเกตพฤติกรรมของนักเรียนแต่ละคน

นอกจากจะได้มีการปรับปรุงในด้านที่เกี่ยวกับการสอนศิลปะแล้ว ครูผู้สอนยังควรปรับปรุงตนเองให้เป็นผู้ที่มีความสามารถและคุณสมบัติดังนี้คือ

๑. เป็นผู้ที่มีทัศนคติที่ดีต่อการสอนวิชาศิลปะ มีจิตใจเป็นธรรม และควรที่จะเกิดความภาคภูมิใจว่า ตนมีโอกาสได้สอนวิชาที่มีความสำคัญที่สุดวิชาหนึ่งที่จัดให้มีการเรียนการสอนขึ้นในโรงเรียน

๒. เป็นผู้ที่มีคุณธรรมอันดีเป็นตัวอย่างแก่นักเรียนได้

๓. เป็นผู้ที่มีความเสียสละและอุทิศเวลาเพื่อการสอนศิลปะบ้างไม่ใช่อสอนด้วยความจำใจ เพราะเท่าที่ได้ทำการศึกษามาแล้วพบว่า ปัญหาของการสอนศิลปะของครูส่วนใหญ่ เป็นปัญหาทางด้านเวลาที่ครูมีไม่พอในการ เตรียมการสอน การศึกษาค้นคว้า การจัดหาอุปกรณ์และการใช้วิธีการวัดผลแบบต่าง ๆ ฉะนั้นครูจึงควรปรับปรุงในด้านนี้บ้างตามสมควร เพื่อให้การสอนศิลปะได้ผลสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

๔. เป็นผู้ที่มีความสรววมทางกาย วาจาและใจ มีบุคลิกภาพที่น่าเคารพนับถือ

๕. เป็นผู้ที่มีความสนใจในเรื่องศาสนา วัฒนธรรม และประเพณี

๖. เป็นผู้ที่มีความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับเนื้อหาทางศาสนา ศีลธรรม วัฒนธรรมและระเบียบประเพณีอย่างดีที่สุด และกว้างขวางที่สุด รวมทั้งควร เป็นผู้นำที่ ได้รับการฝึกฝนทางการสอนศีลธรรมและศาสนาโดยเฉพาะด้วย

๗. เป็นผู้ที่ติดตามข่าวคราว เหตุการณ์ และปัญหาต่าง ๆ ของสังคมเพื่อนำ มาใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อการอบรมจริยศึกษาแก่นักเรียน

๘. เป็นผู้ที่มีความสามารถในการติดต่อกับแหล่งวิทยาการต่าง ๆ ที่จะช่วยให้ ความรู้และความเข้าใจเพิ่มขึ้น

๙. เป็นผู้ที่เตรียมตัวให้พร้อมอยู่เสมอเพื่อการสอนศีลธรรม

ขอเสนอแนะสำหรับผู้ที่จะทำการศึกษาวิจัยต่อไป

สำหรับผู้ที่มีความสนใจที่จะทำการวิจัยทางด้านการสอนศีลธรรมต่อไป ควรจะ ได้ทำการศึกษาในลักษณะต่อไปนี้

๑. ทำการศึกษาให้ละเอียดและลึกซึ้งลงไปในเรื่องของการสอนเพียงด้านใด ด้านหนึ่งโดยเฉพาะเช่น ด้านวิธีการสอน อุปกรณ์การสอน หรือการวัดผลการสอนศีลธรรม เป็นต้น

๒. ในการศึกษาวิจัย ควรจะใช้เครื่องมือวิจัยแบบอื่น ๆ บ้าง เช่นการสัมภาษณ์ ครูที่สอน หรือเข้าสังเกตการสอนศีลธรรมของครูจริง ๆ เพื่อจะได้ข้อมูลที่ตรงกับความเป็นจริง ๆ ในขณะที่ปฏิบัติการสอนของครูและจะได้สามารถสังเกตพฤติกรรมนักเรียนหลังจากที่ได้รับการสอนและอบรมแล้ว แทนที่จะใช้แบบสอบถามเพียงแบบเดียว ซึ่งอาจจะได้ ข้อมูลที่ไม่ตรงตามความเป็นจริงนัก

๓. ควรจะได้มีการศึกษาเปรียบเทียบลักษณะการสอนศีลธรรม ระหว่างโรงเรียน รัฐบาลกับโรงเรียนที่มีการสอนศาสนาอื่นในโรงเรียนนอกจากพุทธศาสนา